

PAMFIL BILȚIU, ROMÂNIA¹

Cuvinte cheie: Vergel, sărbători, jocul babelor și al soacrelor, secvențe ceremoniale.

Vergelul în folclorul zonelor Chioar și Lăpuș

Rezumat

Întemeiat pe cercetările noastre directe pe teren, acest studiu este rezervat obiceiului Vergelului, așa cum s-a performat, în satele conservatoare din cele două zone etnografice, unde obiceiul s-a păstrat în pregnante forme tradiționale.

După ce am făcut referiri legate de ce se înțelege în popor prin vergel, am prezentat date despre tipurile vergelului, sărbătorile la care se organizează. Am reprodus apoi date despre organizarea obiceiului, unele legate de alegerea actanților și distribuirea funcțiilor acestora.

Partea de investigație o reprezintă secvențele ceremoniale din componența obiceiului: chemarea, jocul, masa, răspunsul *cinstei fetelor* (colacii fetelor). Am acordat importanța cuvenită poeziei și orațiilor în proză și versuri din cuprinsul obiceiului: strigăturile la joc, orația de chemare, orația la răspunsul *cinstei fetelor*. Am avut în vedere unele secvențe ceremoniale specifice unui singur sat, precum „jocul babelor și al soacrelor” din a treia zi a obiceiului de la Coruia. Am studiat unele practici magice care se oficiază în unele sate, precum sărutatul țâțâniei ușii de către fetele bătrâne, având o pregnantă funcție de inițiere.

¹ Baia Mare.

Keywords: vergel, holidays, the old hags and the mothers-in-law's dance, ceremonial sequences.

The Tradition of *Vergel* in The Land of Chioar and Lăpuș

Summary

Based on our direct field research, this study is reserved for the custom called “vergel”, as it was performed in the conservative villages of the two ethnographic areas, where the custom has been preserved in strong traditional forms.

After having made references to the *vergel's* meaning within the community, we presented data on the types of the custom and the holidays on which it is organized. Moreover, we laid stress upon the manner in which the custom was being held, some information being related to the choice of actors and the distribution of their roles.

The investigation part has in view the ceremonial sequences that compose the custom: the call, the dance, the meal, the answer to *cinstelor fetelor* (toast in the honour of the girls, which includes tasting the girls' braided bread and *horincă* –the traditional spirit). Special attention has been given to the poetry and speeches in prose and verses from the custom: the call to the dance, the calling verses, the verses told *in the honour of the girls*. Further on, we have tried to depict some ceremonial sequences specific to a single village, such as *jocul babelor și al soacrelor* (The old women and the mothers-in-laws' dance) from the third day of the custom in Coruia. Lastly, we studied some magical practices that are being celebrated in some villages, such as the ritual of kissing unmarried girls at the door, which has a strong initiation role.

Vergelul în folclorul zonelor Chioar și Lăpuș

Dintre obiceiurile de peste an, Vergelul era cel mai așteptat și îndrăgit de tineret datorită pregnantiei sale funcții de inițiere. „Țâneu tare mult tinerii la Verjel, de abie îl așteptau că acolo să întâlnească cu fetele și cu ele petreceau” (Cupșeni).

În accepția performerilor noștri, „Verjelul e o petrecere cu joc, mâncare și băutură, unde să întâlnească feciorii cu fetele și fac laolaltă jocuri și nebunele de dragoste” (Libotin). În zona Chioar, Vergelul este o petrecere a tineretului și a celor căsătoriți, cu o pregnantă funcție de inițiere dar și distractivă. La Ungureni (Lăpuș), performerii ne-au sugerat că Vergelul este o petrecere menită a stabili și întări relațiile dintre băieți și fete, cu deschidere către realizarea de căsătorii. Vergelul este o manifestare cu tradiții în care domină atmosfera de veselie, voie bună.

Sărbătorile la care se organizează diferă de la o localitate la alta. În satele din Chioar, Vergelul se organizează mai mult la Sân Văsâi (Anul Nou), dar în unele sate tot din Chioar, precum la Boiu Mare se organiza la Lăsata secului, la Crăciun și Bobotează. În Țara Lăpușului se organizează la Lăsata secului și marca intrarea în abstenență a feciorilor și fetelor de la joc, petreceri și mâncărurile de dulce pe lungă durată a postului creștin.

În satele cu porțiuni izolate se organizează două sau trei vergeluri pentru eliminarea deplasărilor lungi, pe timp de noapte, după încheierea vergelului. O pereche de tineri putea participa și la două vergeluri.

Odinioară, obiceiul se desfășura în case cu încăperi mari că „pe atunci nu erau cămine culturale”. Locația în care se organizează obiceiul se numește, în satele investigate, „casa vergelului”, dar în unele sate vergelul se organiza și la „casa șezătorii”. La Boiu Mare se organizau vergele separate a feciorilor și a însuraților. La cel al însuraților feciorii nu participau.

În satele investigate, Vergelul se desfășura pe durata a două zile și două nopți, iar la Coruia se desfășura pe durata a trei zile.

Ca și în cazul altor obiceiuri, Vergelul implica pregătiri prealabile, reușita lui depindea de o cât mai bună organizare. Drept urmare, feciorii, cu o săptămână înainte, se adunau la un loc stabilit și se sfătuiau unde se va face Vergelul, ce muzicanți se vor tocmi, care fete vor fi invitate. La această întâlnire se aleg actanții și se distribuie funcțiile. Se aleg doi chemători, care la Finteușu Mare sunt denumiți „soli” iar în Țara Lăpușului „chizeși”. În unele sate din Chioar se alege și un „cămăraș” care păstrează cheile cămării în care se țin colacii, mâncărurile și țuica. În satele din Chioar, dar și în Țara Lăpușului se alegea șeful Vergelului. El împărțea feciorii și preciza pe care fete să le invite. În Lăpuș, șeful Vergelului îndeplinea funcția de organizator și conducător al obiceiului. El primește și oferă băutura și mâncarea, anunță reprizele de dans, servirea mesei și sfârșitul Vergelului.

Odinioară, în satele din Chioar, solii sau chemătorii își confecționau bețișoare frumos lucrate, apoi fiecare mergea la aleasa inimii ca să lege la băț o năframă frumos împodobită. Bețele chemătorilor la Vergel sunt aproape identice cu cele de chemare la nuntă.

Chemarea la Vergel prezintă similitudini cu chemarea la nuntă, urmând aceleași prescripții ceremoniale. La intrarea în casă, chemătorii se descopereau, se întorceau cu fața către răsărit, apoi rosteau o orăție hibridă care cuprinde un amestec de proză cu versuri, unele

religioase, ca urmare a procesului de încreștinare a obiceiului. „Este cuvântul lui Dumnezeu, întâia oară. A doua oară al celor 12 apostoli, apoi al Maicii Preacurate, / Toate de la Dumnezeu lăsate. Așe zic și feciorii acestui sat: Mulțumim lui Dumnezo că ne-a ajutat, / De-am ajuns acest praznic luminat. Socotitu-ne-am a face o mare veselie, un Vergel la casa lui Ion din sus, la care prin rostul nostru sunteți rugați și dumneavoastră, cinstite gazde, a slobozi pe tânăra dumneavoastră mlădiță să ieie parte. Iertați, cinstite gazde, că nu știu vorbi chiar așa frumos, / Să strigăm la Hristos, / Să ne deie noroc la toți. Iertați, cinstite gazde, că nu știm vorbi, / Precum s-ar cuveni, la dumneavoastră oameni de omenie”. Gazda răspunde: „Dumnezo vă deie noroc, / Poftim de cuprindeț loc”. Solii sunt serviți cu mâncare și băutură.

În vremuri îndepărtate, la casele unde erau fete frumoase, feciorii împușcau ritualic, „pușcau cu piștoale”. Împușcăturile au îndeplinit funcția de gonire a spiritelor malefice, având și un caracter augural.

În vederea chemării fetelor la Vergel, mamele le pregătesc cum știu ele mai frumos. Erau invitate atâtea fete cât să încapă în casa Vergelului, împreună cu partenerii și părinții. În satele investigate numărul de persoane participante la vergel se situa de la 20 până la 40 de persoane.

În Țara Lăpușului, invitația fetelor la Vergel se făcea și de către grupuri mai restrânse. Odinioară, invitația fetei la Vergel era o dovadă că partenerul intenționa să o ia de soție. Drept urmare, părinții se pregăteau în mod deosebit pentru ospătarea pețitorului. Discuțiile cu el trebuiau să fie cât mai cordiale atât ale fetei, cât și ale părinților. Feciorul care invita fata spulbera oarecum teama că ea nu va rămâne nemăritată, făcându-i promisiuni de căsătorie.

Am amintit că obiceiul implica pregătiri prealabile. În Chioar, fiecare fată sau familie cu fată pregătea bucatele care erau duse într-o farfurie „cufundoasă” (adâncă). Se preparau plăcinte, pancove, sarmale, prăjituri. La Finteușu Mare, fetelor li se făceau colaci „cât roțița plugului”. În satele din Lăpuș, colacul era împletit în trei, iar din „sucituri” se făceau „cârlije”, spirale, cruci cu care se decorau, iar familiile pregătesc multe feluri de mâncăruri țărănești. Colacii se împodobesc cu șterguri „rupturite” (brodate). O fată pregătește și colacii care se dau ceterașilor. Fiecare fată pregătește și „sfârtaiu” (sfertul) de horincă.

Feciorii băgau muzicanții, fiecare contribuind cu o sumă de bani, din care se cumpărau lemnele de foc, se plăteau muzicanții, se cumpăra țuica, lumânări, toate cele trebuincioase Vergelului. În unele sate din Chioar, odinioară, muzicantul era angajat de gazda șezătorii și era plătit prin munci prestate la „claca pe danț”. Feciorii erau obligați să facă atâtea zile clacă la săpat, cosit, secerat cât să acopere plata muzicanților. Tot feciorii pregăteau horinca, câte „o fele” (jumătate) de persoană.

Fetele se prezintă la petrecere însoțite de părinți, ducând colacul, bucatele și sfârtaiu de horincă (în Lăpuș). La Coruia, mai recent, și la Cupșeni, fetele și mamele fetelor mergeau la Vergel cu coșarca cu bucate și horincă.

În Țara Lăpușului, șeful Vergelului prelua colacii fetelor și îi așeza pe meștergrindă, iar horinca o așeza într-un loc mai ferit. Când începea dansul, perechile formate nu se mai schimbau până la sfârșitul petrecerii. La Coruia și Coaș, feciorul o juca pe fată un dans, apoi o dădea să o joace și alții. Fetele tinere erau băgate în dans de către feciorii care erau mai buni jucăuși. Cele care refuzau feciorii la dans erau „tiochite” (li se strigau strigături satirice) sau erau chiar scoase din dans cu muzică.

În satele investigate din Chioar, se jucau mai mult câteva dansuri mai îndrăgite: „Codrenescu”, „Pă sub mână”, „Ardeleanca”, „Țăgănescu”, „Mânântălu”. În Țara Lăpușului se jucau „Pă picior”, „Învârtita”, „Mărunțălu”, „P-alungu”. Feciorii îndrăgeau foarte mult „Jocu în sus” care era provocat prin strigătură de comandă la joc: „Foaie verde cucuruz, / Hai, feciori, la joc în sus. / Noi la muzicanți le-am spus, / Să ne zăcă joc în sus”. O repriză de dans dura 30 de minute, iar un dans 10-12 minute. În pauză, tinerii glumeau, povesteau, întreținând o atmosferă de veselie. Mamele urmăreau care fecior o juca mai mult pe fata ei și cum își exteriorizau sentimentele reciproce partenerii.

Strigăturile la Vergel erau cele îndătinat la joc. Încărcătura lor satirică a jucat un rol important în potențarea atmosferei de veselie a petrecerii. Nu ne-am propus să reproducem repertoriul de strigături, el fiind deosebit de bogat în satele investigate. Ne-am propus să redăm câteva strigături care ni se par mai semnificative sub aspect tematic: „O, săracă-nvârtitură, / Ce te ieu fetele-n gură, / Nevestele pă picior, / Babele pă gușa lor.” // „Fata care-i dănțăușă, / Mătură gozu’ la ușă. / Pune mătura pă el, / Să să vadă puțânel.” // „Drajile mele nepoate / Nu vă pot juca pe toate. / Faceț’ bine și iertaț’, / Din picioare tăt mișcaț’ / Și-ț’ găni că tăt jucaț’.” // „Leliță, poalele tale, / N-o fost di la Paști, în vale. / A trece și Sân Mihaiu, / Până li-i lovi cu maiu.” // „Te-aș juca pă tine, lele, / Nu te poci de ruminele, / Că mi-or cură pă cămeșă / Și-or găni că mânc cireșă.” // „Cine-o făcut dragostile, / Mânce-i grâu’ păsările / Și ovăzu’ pițigușii / Și mintea din cap grelușii.” // „Măi bădiță, cu cheptar, / Bagă-mă slujnică on an, / Că pă când ț’-oi plini anu’ / Nu m-a cuprinde sumanu’.” // (Crainic Ileana, 65 ani, Boiu Mare, 1975). „Ruptămi-i cămeșă-n cot, / N-am drăguță, num’ on ciot. / Ruptă mi-i și susuoară, / N-am drăguță, numa’ fală.” // „Drăguțele mele fete, / Cum răzimați cel părete / Și vă doare inima, / Că nu vă veți mărita. / Bate-mă, Doamne, cu bâta, / Nu mă bate cu urâta. / Cu urâta-i greu o sară, / Dar mie până la vară, / Cu urâta-i greu o zî, / Dar mie cât oi trăi.” // „Câte fete-s cu cheptare, / Tăte-s strâmbe de picioare, / Numai mândrulița mea, / Îi dreaptă ca secera.” // „S-o pieptănat mândra-n frunte, / În ceafă te poți ascunde. / Și-o făcut mândra bucla, / Capu’ ii ca donița.” // „Ce te țâi, bade, măreț, / Cu o rață în coteț? / Dacă rața ți-a pieri, / Cu ce dracu ti-i fâli?” (Grad, Pop, 2012: 326- 327).

În Țara Lăpușului se juca până la miezul nopții, acumulându-se patru, cinci reprize de joc, după care șeful Vergelului anunța masa. Se aduceau mesele din curte și se așezau în încăpere. Perechile se așezau la masă, iar feciorii fără parteneri erau puși de paharnici.

Are loc, apoi, o secvență ceremonială înainte de ospăț. Se răspund colacii fetelor. Conducătorul Vergelului lua pe rând colacii, pe care-i recunoștea după ștergurile rupturite, și rostea: „Acest colac este al nurorii lui Ionel”. Fiecare admira colacul, apoi se lua sfârțaiul de horincă al fetei, se degusta și se vărsa într-un ol, fetelor lăsându-li-se cam de două degete ca să-și îmbie vecinii.

Masa dura până la orele două, după care se scoteau mesele și reîncepea dansul, care dura până la revărsatul zorilor, când fetele erau conduse acasă de către parteneri. În cazul în care fata nu era condusă, se înțelegea că relațiile dintre cei doi tineri s-au stricat.

În unele sate din Chioar, precum la Finteușu Mare, a doua sară se răspund „cinstele fetelor”, cam pe la miezul nopții. Conducătorul sau un fecior, dintre organizatori, bun vorbitor, face o introducere despre scopul Vergelului, ia, apoi, un colac al unei fete și vinul de lângă colac, apoi rostește: „Așe zice Măriuca, tânăra mlădișoară: O, Doamne Sfinte, mulțumescu-ți

că ne-ai învrednicit a ajunge acest an nou. După datina, din moși-strămoși, făcându-se în satul nostru Vergel, întru bucuria Anului Nou și fiind și eu chemată, ia, că mă răspund întru lauda lui Dumnezeu și în cinstea a toată tinerimea,

C-on colac de grâu frumos,
Ca pielița lui Cristos
Și cu o bute de vin,
Cine-a bea să n-aibă chin,
C-o bute de băutură,
La câți le va umbla prin gură,
Tăți să strige ca Hristos,
Să ne fie de folos.
Să ne dea noroc la toți.
Butea-i legată cu cercuri,
Să ne fie până miercuri.”

(Șerban Vasile, 75 ani, Finteușu Mare, 1975).

Vergel la Lăpuș; foto: Felician SĂTEANU

În unele sate din Chioar, „cinstele fetelor” se răspund în ambele nopți. Până ce se răspund „cinstele fetelor”, muzicanții mănâncă, apoi începe veselie din ce în ce mai tare, cu hori, strigături, toasturi. Jocul continuă până în zori. La Vergelul de la Crăciun puteau participa și însurații.

La Coruia, în a treia zi a Vergelului, se desfășura o secvență aparte care era „dansul babelor și al soacrelor”, fiind un fel de răspuns al lor. Feciorii își serveau mamele cu un pahar de vin. Mamele desfăceau coșercile cu pancove, cozonac, prăjituri și îi serveau pe toți feciorii care stăteau pe o laviță. Apoi jucau mamele fetelor cu feciorii, timp în care fetele stăteau pe laviță. Apoi feciorii jucau fetele, iar mamele priveau de pe laviță care fecior joacă mai mult cu fata ei și lui îi da mai întâi cozonac, pancove și prăjituri cu miere de albină. Feciorii erau ospătați în semn de mulțumire că le-au jucat pe femei. După joc, feciorii, la spartul Vergelului, luau fetele mai bătrâne, care nu se măritaseră și le duceau la țâțâna ușii ca să le sărute. Care nu vroia era toată unsă pe față cu rășină. Rar mai mergea câte o fată să sărute țâțâna ușii, dar au fost și cazuri când mergeau fetele și a doua oară să le sărute, având speranța că se vor mărita.

Ritualul marchează funcția de inițiere a Vergelului. Țâțâna ușii era loc comun al mai multor practici magice. Pe ea se arunca apa celui deocheat după descântec. Ușa simbolizează locul de trecere dintre două stări, dintre cunoscut și necunoscut. Ușa marchează un prag și este o invitație la călătoria spre un alt destin (Chevalier, Gheerbrant, III, 1993: 113).

Între cele două războaie, chizeșii trebuiau să scoată autorizație de la primărie, în care se prevedea răspunderea pentru ordinea și disciplina pe durata desfășurării obiceiului, ca și la cetele de feciori din Țara Oltului sau ca și la obiceiul Junilor brașoveni.

Vergelul de Crăciun se desfășura a doua zi după masa de prânz și ținea două zile și două nopți. În prima zi se juca până la șapte, opt seara, când se duceau la cină. După masa de cină fetele se duceau la dans la casa Vergelului. Ele duceau mâncare gătită: „ciurigauă”(minciunele), pancove, prăjituri. Feciorii duceau băutura. La 12 noaptea se așezau la masă, fără să se răspundă „cinstele fetelor”. La Finteușu Mare a existat o „hore a mesei la Vergel”, dar care se interpreta doar instrumental de către muzicanți. Feciorii și fetele de pe sate rămâneau de mas la rude și la prieteni, la cei care le făceau invitațiile.

Vergelul de Crăciun avea și un caracter augural și de propițiere, așa cum ne-o certifică urările de viață bogată sau referitoare la fertilitatea solului, ogoarelor, și de viață îmbelșugată.

Vergelul, ca și alte obiceiuri, a parcurs un proces de evoluție. Încă din perioada interbelică, la Finteușu Mare nu se mai rostea orația de chemare a fetei la Vergel. În unele sate din Țara Lăpușului, fetele vin la Vergel fără a fi chemate. În satele chiorene investigate nu se mai oficiază răspunsul „cinstelor fetelor” iar când se oficiază nu se mai stărostește. Vergelul ia forma unei simple petreceri cu mâncare și băutură.

Bibliografie

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul III, București, Editura Artemis, 1993.

GRAD, Elena, POP, Radu, *Săcel – străveche vatră maramureșeană*, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2012.

Performeri:

Achim Maria, 62 ani, Coaș, 1992.

Lenghel Raveca, 56 ani, Boiu Mare, 1974.

Coteș Gabriela, 20 ani, Finteușu Mare, 1975.

Crainic Ileana, 65 ani, Boiu Mare, 1974.

Pop Grațian, 79 ani, Coruia, 2000.

Băbuș Florica, 73 ani, Cupșeni, 2004.

Șerban Vasile, 75 ani, Finteușu Mare, 1975.